

פרס
יד יצחק
בן-צבי

נימוקי השופטים להענקת
פרס יצחק בן-צבי לתולדות ארץ-ישראל
ופרס מרדכי איש-שלום לתולדות ארץ-ישראל
לשנת תשע"ד

נימוקי השופטים להענקת פרס יצחק בן-צבי לתולדות ארץ-ישראל

הוועדה החליטה להעניק את הפרס לשנת תשע"ד

לפרופ' אורי ארליך

על ספרו 'תפילת העמידה של ימות החול: נוסחי הסידורים בגניזה הקהירית, שורשיהם ותולדותיהם', בהוצאת יד יצחק בן-צבי תשע"ג

ספרו של אורי ארליך כולל ניתוח מעמיק של תפילת העמידה לימות חול, העומדת במרכזו של סידור התפילה של עם ישראל, ואף מציג חידוש חשוב בהבנת מקורותיה. מחקרו של ארליך מושתת על בחינה מקיפה ומדוקדקת של כ-700 קטעי גניזה ומקורות קדומים אחרים, בעיקר מספרות התלמוד והמדרש. הספר הוא חיבור ממצה ומאורגן היטב, המציב בסיס איתן לחקר תפילת העמידה בגניזה הקהירית, והוא דוגמה ומופת למחקר כתבי-יד ותשתית למחקר עתידי של התפילות בישראל.

לכל אחד מחלקי התפילה, תשעה-עשר במספר, יוחד פרק. בכל פרק ניתוח טקסטואלי מפורט של הברכה, והמידע מוצג במתכונת השוואתית, בליווי מערכת חילופי נוסח ענפה. הצגת הטקסטים באופן זה מאפשרת לדלות מידע מפורט על כל אחד מכתבי-היד וכן מבט פנורמי על נוסחי תפילת העמידה שנתגלו בגניזת קהיר.

יתרה מזו, המחבר עורך הבחנה מאלפת ורבת ערך בין מנהג ארץ-ישראל למנהג בבל, הבחנה שלעתיים אינה חד-משמעית ומחייבת עבודת תצרף מוקפדת ותובענית. פריו של עמל זה הוא ראיית הנוסחים בהקשר הגאוגרפי והקהילתי של המסורות השונות שהתפתחו בארץ-ישראל ובבבל.

איסוף התיעוד וניתוח הממצאים נותנים בידינו מסד להבנת התפתחותם של נוסחיה הקדומים של תפילת העמידה בדורות הראשונים שלאחר חורבן הבית השני, ואלה מאפשרים להתקדם לפתרון שאלת הנוסח הקדום ביותר של לשון התפילה. ארליך ניתח את השינויים שעברו נוסחי התפילה ואת ההשפעות שספגו מתחומים שונים, ובכלל זה הפיוט. הוא שחזר, בעיקר בעזרת לשונות התפילה במקורות חז"ל, את מסורות התפילה הקדומות ביותר שניתן להגיע אליהן. וכך אף שהתיעוד של נוסח התפילה ידוע רק מתקופת הגאונים ואילך, עלה בידי ארליך לקבוע שמקור הענפים השונים שהתפתחו הוא בנוסח קדום אחד. נוסח זה נקבע לדעתו כתפילת חובה לכל עם ישראל בדור יבנה, תחת מנהיגותם הפוליטית והדתית של רבן גמליאל ובית דינו. ספרו של ארליך ימצא מועיל לרבים, תלמידים ומלומדים, בזכות בהירותו, ארגונו המעולה ולשונו הצחה והקולחת.

על כל אלה מצאה הוועדה את פרופ' אורי ארליך ואת ספרו 'תפילת העמידה של ימות החול: נוסחי הסידורים בגניזה הקהירית, שורשיהם ותולדותיהם', כראויים לפרס יצחק בן-צבי.

על החתום:

פרופ' אניטה שפירא – יו"ר

פרופ' חיים באר – נציג הציבור, פרופ' חיים בן-דוד, ד"ר תמר הס, פרופ' נדב נאמן, ד"ר איריס שגריר

נימוקי השופטים להענקת פרס מרדכי איש-שלום לתולדות ארץ-ישראל

הוועדה החליטה להעניק את הפרס לשנת תשע"ד

לד"ר אייל בן-אליהו

על ספרו 'בין גבולות: תחומי ארץ-ישראל בתודעה היהודית בימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד', בהוצאת יד יצחק בן-צבי תשע"ד

ספרו של אייל בן-אליהו עוסק בבחינת האופן שבו נתפסו תחומי הארץ בתודעתם של יהודיה בימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד. הספר דן בשאלה כיצד נתפס המושג ארץ-ישראל בתקופות שונות, לאיזה תחום התייחס, ומהם הגורמים שפעלו בכל תקופה על עיצוב היחס למושג זה. מפת הארץ שבה הוא עוסק היא המפה המנטלית, היינו תמונת הארץ כפי שהצטיירה - במודע ולעתים שלא מודע - בתודעתם של המחברים שפעלו לאורך ציר הזמן. לצד שאלת הגבולות כפי שהם מצטיירים מן החיבורים השונים, עומד בן-אליהו על המתח בין מערך הגבולות המתואר בתנ"ך, אשר שימש בכל הדורות כטקסט המכונן של עם ישראל, לבין מערך הגבולות הראלי בתקופות שונות. השינויים שעברו על היישוב היהודי תבעו פרשנות חוזרת ונשנית של מערך הגבולות, במתח שבין המערך המתואר בטקסט המקודש לבין המציאות המורכבת והמשתנה כל העת.

בן-אליהו עוסק בעבודתו בפרק זמן שנמשך קרוב ל-1,000 שנה, מסוף ימי הבית הראשון ועד התקופה הביזנטית. הוא עוקב באופן שיטתי אחרי כל המקורות הרלוונטיים בספרויות השונות, למן ספרי המקרא, הספרים החיצוניים, החיבורים הפתטיים מקומראן, חיבוריו של יוסף בן מתתיהו, הברית החדשה ועד המשנה והתלמוד. את כל הספרות הזו הוא בוחן באופן מלא ושיטתי, חיבור אחר חיבור, ובתוך כך מדיגיש מחד גיסא את ייחודו של כל חיבור ומאידך גיסא את הזיקה בין תפיסת הארץ המשתקפת בו לבין חיבורים אחרים. באמצעות ניתוח פילולוגי קפדני של כל המקורות הללו עלה בידו להפיק מהם את המיטב לשאלת הגבולות הנדונה בחיבורו.

חיבור שיטתי ומקיף דוגמת זה שבן-אליהו מציג בספרו, לא נכתב עד כה, ויש בו תרומה רבת ערך לחקר תפיסת גבולותיה של ארץ-ישראל במרוצת הדורות. מצטיירת ממנו תמונה דינמית, לינארית ועקבית של יחסי אתנוס וטריטוריה בתקופות השונות. יש בעבודה שילוב נאה של היבטים היסטוריים פוליטיים עם ערכים דתיים והלכתיים, וכן הסבר בהיר וממצה של הטכניקות הפרשניות שבאמצעותן עיצבו המחברים שפעלו בתקופות שונות את חיבוריהם. בדרך זו מוצגת לקורא תמונה רחבה של היחס לארץ-ישראל בחברה המקומית לגווניה בתקופות שונות, חברה שהבסיס המשותף שלה הוא בהתייחסותה אל הטקסט המקראי כאל טקסט מכונן של עם ישראל.

על כל אלה מצאה הוועדה את ד"ר אייל בן-אליהו ואת ספרו 'בין גבולות: תחומי ארץ-ישראל בתודעה היהודית בימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד', כראויים לפרס מרדכי איש-שלום.

על החתום:

פרופ' אניטה שפירא – יו"ר

פרופ' חיים באר – נציג הציבור, פרופ' חיים בן-דוד, ד"ר תמר הס, פרופ' נדב נאמן, ד"ר איריס שגריר